

La restauració de la casa del “Forn de Pureta” Una aportació a la recuperació del patrimoni del centre històric d’Alaquàs

La ciutat es configura per un conjunt d’edificis integrats dins un traçat, els quals són reflex de la cultura d’una època dins la qual han estat creats. Als nuclis històrics ha perviscut la trama amb més o menys alteracions, mentre que els edificis amb el pas del temps han anat substituïnt-se uns per altres tot considerant la ciutat com un organisme viu i en constant evolució. A partir de la postguerra mundial les iniciatives de revitalització dels centres històrics començaren a interessar-se, no sols per la trama urbana com ja s’havia plantejat des de finals del segle XIX, amb les aportacions de Camil Sitte, sinó també per les seues architectures de caràcter popular o urbà. Aquestes, al contrari del monument que justifica la seua rellevància en tractar-se d’una obra única i irrepetible, justifiquen la importància en respondre de manera coherent a un tipus constructiu que una vegada canonitzat es reproduïx de manera seriada.

L’aïllament que durant la dictadura franquista va afectar el camp de la gestió i restauració del patrimoni històric explica que totes les novetats sorgides i experimentades a Europa al llarg de quasi tot el segle XX penetraren de sobte a Espanya als primers anys d’obertura democràtica¹. En aquest sentit resulta significatiu que el primer inventari de patrimoni realitzat pel Ministeri de Cultura l’any 1979, del conjunt de totes les vivendes antigues del nucli urbà d’Alaquàs, reparara únicament en els valors patrimonials que presentava la casa coneguda popularment com el “forn de Pureta”, situada als números 40

¹ Vegeu BENAVENT AVILA, F.: «Política de restauración monumental en España. Período 1939-1975» a *Cuadernos TC*, 27, 1995, p. 98-103.

i 42 del carrer Major d'Alaquàs, junt a edificis de reconegut valor patrimonial tant a nivell local, com ara el Convent de la Mare de Déu de l'Olivar, la casa d'Exercicis de la Puríssima, o a nivell estatal, com el mateix palau senyorial.

Aquesta consideració va fer que els posteriors instruments urbanístics protegiren aquest edifici, tot junt amb un ampli conjunt d'arquitectures urbanes amb interessants valors tipològics. I l'any 2006 començaven les primeres obres amb la finalitat de posar en valor aquest immoble que es trobava en un estat important de degradació i a penes sense cap ús.

El principal motiu que m'ha dut a produir aquesta contribució escrita ha estat la meua relació familiar amb una part de la propietat de la casa, que m'ha vinculat de forma especial amb el seguiment i assessorament del procés, sobretot en la fase d'execució de les obres, tot atenent la meua formació com historiador i estudiós de l'arquitectura popular. Partint d'aquesta circumstància, l'article es planteja amb els següents objectius:

- En primer lloc, considerant que es tracta d'un immoble de reconeguts valors patrimonials que han justificat la seua catalogació, tractem de complir amb el deure moral amb la societat de retre-li comptes de qualsevol intervenció realitzada sobre un bé patrimonial, considerant el valor social² que la legislació i la disciplina en matèria de patrimoni atorguen a aquests béns i alhora l'obligació de tots de col·laborar en el seu manteniment i millora.
- Compartir l'experiència i la metodologia de treball amb altres propietaris que es plantegen intervindre en edificis existents dins l'àrea del Pla Especial de Reforma del Centre Històric d'Alaquàs.
- Difondre un mètode de restauració tipològica que, superant les modes de deixar els materials vistos, intenta fer compatibles les necessitats actuals amb el màxim respecte a les característiques tipològiques de l'edifici com a part integrant de l'escena urbana.

² Vegeu els preàmbuls de les vigents legislacions *Ley 16/1985 del Patrimonio Histórico Español* i *Llei 4/1998, d'11 de juny, de la Generalitat Valenciana, del Patrimoni Cultural Valencià*. També ÁLVAREZ, J. L.: *Sociedad, Estado y Patrimonio Cultural*, Madrid, Espasa Calpe, 1992, p. 155-157 justifica i argumenta el protagonisme de la societat civil en la custòdia i conservació dels béns patrimonials.

DESCRIPCIÓ DEL L'IMMOBLE

L'edifici està format per un cos principal de dues crugies de tres plantes amb coberta de teula àrab a dues vessants. S'alça amb murs de maçoneria i verdugades de rajola, i les obertures originals es troben allindades amb arcs rebaixats de rajola, llevat de la porta principal d'accés, centrada a eix sobre la façana, on els brancals i la llinda estan fets amb carreus, existint sobre la clau de la llinda un buit per allotjar un escut en pedra. Els forjats de la segona i tercera planta són de biguetes de fusta i revoltos de rajola, mentre que la coberta ens ofereix la solució característica de l'entabacat de rajola. Les façanes anterior i posterior presentaven en origen una disposició simètrica de les obertures alineades en tres fileres, sent més grans les de la façana del carrer Major. La façana lateral que recau al carrer del Centre ofereix una distribució menys regular dels buits, tot i que en la primera crugia manté una ordenació axial. La línia de càrrega interior que separa ambdues crugies està formada en planta baixa per una paret de maçoneria que reproduïx la triple obertura que trobem sobre les façanes posteriors, sent la central més ampla formada per un arc rebaixat en relació amb el corredor central que comunica l'entrada principal amb l'eixida al corral, mentre que les laterals són més estretes. En la segona i tercera planta el mur de càrrega se substitueix per gruixuts pilars de rajola que sustenten grans jàsseres de fusta.

Diferents indicis ens permeten plantejar la hipòtesi que en origen la part posterior de l'edifici es va concebre com un espai obert destinat a hort o jardí, com era prou habitual en la tipologia de cases senyoriales acomodades. La paret recaient al carrer del Centre que rodejava la parcel·la va ser concebuda amb un remat ondulat –que després va ser regularitzat en afegir-li un porxo cobert per instal·lar un forn de coure pa–, solució tipològica que trobem a alguns tancaments d'horts. Per altra banda el pas de la Sequieta pel mateix pati fins els anys trenta del segle XX sembla confirmar aquesta hipòtesi³.

L'edifici va quedar inacabat, tal i com ho demostra la falta del revestiment dels murs, l'absència de fusteria i forja adequades sobre les obertures, o la pervivència en les plantes altes dels buits utilitzats per a les bastides emprades en el procés de construcció. Des de les primeries del segle XX tenim constància oral que l'immoble va començar a fragmentar-se, fins arribar a la situació

³ Vegeu: SORIANO BESSÓ, J. M.: «La Sequieta» a *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, 3, Alaquàs 1983, p. 115-130.

Tanca d'un hort del segle XVIII a Alzira (UTM: 721.015-4.335.075) que presenta el mateix tipus de remat ondulat.

actual on es divideix en cinc propietats diferents. Fruit d'aquestes subdivisions són les alteracions en la composició de les façanes i en la morfologia de les seues obertures, que han repercutit en una alteració de lectura tipològica de l'edifici. A més a més en la part posterior s'han adossat en perpendicular diferents cossos d'una crugia configurant dos patis diferents.

Des de finals del segle XIX tenim notícies, tant documentals com orals, de la presència d'un forn de coure pa, que ha donat el nom amb el qual es coneix popularment aquest edifici en relacionar-lo amb una de les seues propietàries –Pura Forriol Aguilar–, la *tia Pureta*. Aquest forn, construït adossat al mur perimetral recaient al carrer del Centre, era de volta de rajola de més de tres metres de diàmetre, amb el terra de lloses de gres⁴.

⁴ Tot i el seu interès etnològic, ha estat enderrocat en la intervenció realitzada ja que les humitats per filtració patides durant molts anys d'abandó van afectar la consistència de les rajoles que es trobaven molt disgregades, la qual cosa feia molt difícil i costosa la seua recuperació.

Aspecte de l'edifici abans de la restauració.

VALORACIÓ PATRIMONIAL

Aquest edifici ja apareix inclòs a l'inventari de béns immobles realitzat pel Ministeri de Cultura l'any 1979⁵ destacant pel seu interès patrimonial a nivell local. La memòria informativa del PGOU d'Alaquàs de 1985 feia esment als valors arquitectònics i urbanístics de l'immoble, tot i que s'opta per no incloure cap habitatge particular en el catàleg d'edificis protegits. El Pla Especial de Protecció i Reforma del Centre Històric d'Alaquàs, aprovat pel Ple de l'Ajuntament el 17 de gener de 2002 inclou aquest edifici –situat en la zona 3– atorgant-li una protecció parcial, justificant la seua inclusió tant pels valors arquitectònics inherents a l'edifici com en la seua relació amb l'escena urbana.

«L'edifici, un dels de major interès arquitectònic de la població, està tot ell molt alterat. Tant a nivell de composició de la façana com a nivell d'estructuració de l'espai interior, suportant, a més a més, una sèrie de particions i segregacions de la

⁵ MINISTERIO DE CULTURA. DIRECCIÓN GENERAL DEL PATRIMONIO ARTÍSTICO, ARCHIVOS Y MUSEOS: *Inventario del Patrimonio Arquitectónico de Interés Histórico Artístico. Provincia de Valencia*. Ficha número 357.

seua propietat que ha ajudat al seu actual deteriorament. Tot i això conserva una potència formal, volumètrica i compositiva, encara perceptible, que fan aconsellable l'intent de la seua recuperació arquitectònica. Destacable també la solució de la cornisa amb rajola volada i especialment en el punt del cantó, on gira la teula, derramant-se l'aresta cap a baix formant a modus d'un baquetó»⁶.

«La casa marca una fita urbanística. Situada al carrer Major, al cantó del carrer del Centre, en el punt on probablement el poble, a mitjans del segle XVIII acabava, abans de produir-se el creixement barroc de finals del XVIII, al llarg de l'últim tram del carrer Major, obrint-se cap al Convent».

Aspecte de l'edifici amb el seu entorn abans de la restauració.

⁶ GARCIA MARTÍNEZ, V., SANCHIS SERRANO, J. i NAVARRO BAS, M.: *Pla Especial de Protecció i Reforma Interior del Centre Històric. Ajuntament d'Alaquàs. Catàleg d'edificis*. Fitxa núm. 0360 / 40-42.

En aquest plànol del PEPRI d'Alaquàs es pot apreciar sobreposada la traça de l'estat abans de la restauració amb la proposta de reordenació de les obertures per a les plantes altes.

Aquest caràcter de fita urbanística ve ressaltat també per la seua situació topogràfica, tot just on el traçat del carrer gira i s'obri tant cap al Castell situat al principi del carrer, com cap al Convent, edifici que marca el final de la via, per la qual cosa el seu volum actua com a teló de fons en la percepció visual del paisatge urbà del vianant que discorre pel carrer Major en un sentit o altre. A més a més, fins l'embranchida urbanística dels anys seixanta del segle XX, on quasi totes les cases eren de dos plantes d'alçada, aquest edifici, junt a l'antic ajuntament i el casino de la Música Blava, eren les úniques construccions del carrer Major que tenien tres plantes, destacant tant en alçada com en potència constructiva sobre la resta d'edificacions del llenç de façanes.

Tot i l'estat de degradació que presentava l'edifici en el seu moment s'acon-sella la seua restauració, autoritzant-se els següents tipus d'intervencions, les característiques i l'abast de les quals venen definides al pla⁷:

- (A) Obres de conservació
- (B) Obres de restauració
- (C) Obres de consolidació
- (D) Obres de rehabilitació

⁷ Pla Especial de Protecció i Reforma Interior del Centre Històric. Ajuntament d'Alaquàs. Normas urbanísticas, p. 36-37.

Aquesta protecció afecta únicament el cos principal de l'edifici, permetent en la resta els canvis necessaris sempre que siguin compatibles i respectuosos amb els valors del conjunt protegit. Per això, a ran de la intervenció realitzada s'ha enderrocat tota la part posterior recaient al carrer del Centre, sent substituïda per un edifici de nova construcció de dues plantes concebut amb un disseny actual que no deixa dubte de la seua modernitat en contrast harmònic amb la part històrica i que no competeix en volum amb la potència constructiva del cos principal.

ELS FONAMENTS TEÒRICS: DE LA RESTAURACIÓ ESTILÍSTICA EN L'ARQUITECTURA MONUMENTAL A LA RESTAURACIÓ TIPOLÒGICA EN L'ARQUITECTURA POPULAR DE CARÀCTER URBÀ

L'anomenat mètode de restauració estilística va ser definit a França per E. Viollet-le-Duc (1814-1879) a mitjans del segle XIX i posat en pràctica en la restauració de nombrosos monuments medievals⁸. Es fonamenta en què l'arquitectura segueix uns principis racionals, per la qual cosa si un monument no està complet, es pot completar, o si ha estat alterat, es pot tornar a l'estat original. El mètode de treball consisteix a conèixer les regles de l'arquitectura i, davant qualsevol hipòtesi, posar-se en lloc de l'arquitecte que el va projectar per a tractar d'esbrinar que haguera fet ell. A finals del segle XIX van sorgir les primeres crítiques, basant-se fonamentalment en el caràcter mimètic d'aquestes intervencions que ens fa difícil distingir les aportacions fruit de la restauració de l'obra original, i en l'eliminació dels afegits d'altres èpoques, fins i tot amb cert interès artístic, per tal d'aconseguir una unitat estilística.

Aquest mètode, que ja a les primeries del segle XX havia estat superat en la major part de països europeus –llevat de Espanya, on va tindre un especial reviscolament als anys de la postguerra civil i va estar vigent fins la fi del franquisme– havia nascut i havia estat aplicat a l'arquitectura monumental amb reconeguts valors artístics. Per això les seues crítiques resulten justificades, tot considerant el monument com un tot únic i irrepitable.

Als anys seixanta del segle XX el concepte de patrimoni s'amplia abastant l'arquitectura popular, al temps que sorgeix també la necessitat de recuperar els centres històrics com a conjunt urbà. Aleshores les propostes de Bolònia

⁸ Una explicació més detallada d'aquest mètode es pot consultar, entre d'altres a GONZÁLEZ-VARAS, I.: *Conservación de Bienes Culturales. Teoría, historia, principios y normas*. Madrid, Cátedra, 1999, p. 158-173.

plantegen una casuística i una metodologia d'intervenció en les arquitectures urbanes basada en una classificació tipològica prèvia. I per això, tot considerant que responen a tipus que es repeteix de manera seriada, es valoren més per la seua coherència tipològica que pel seu interès com a testimoni únic i irrepetible. D'aquesta manera, la metodologia de Viollet-le-Duc s'adapta perfectament a la proposta de Pier Luigi Cervellati i Giuseppe Campos Venuti denominada restauració tipològica⁹.

Els treballs de restauració realitzats al cos principal de la casa del "forn de Pureta" s'han basat en aquest mètode de restauració tipològica. Es tracta d'un edifici del segle XVIII amb un tipus que respon a les seues regles estètiques. Més que pel seu llenguatge es caracteritza per la claredat compositiua basada en una ordenació acurada d'acord amb unes regles i seguint unes proporcions, i en la seua sobrietat ornamental. Tot i mancar de llenguatge arquitectònic, és el tipus qui recull els valors de l'arquitectura clàssica que es transmeten mitjançant la senzillesa, claredat i elegància en les proporcions, cap a la recuperació del qual s'ha encaminat la intervenció restauradora seguint les pautes marcades pel catàleg del PEPRI.

EL PROCÉS DE RESTAURACIÓ

El procés de recuperació es va iniciar l'any 2005¹⁰ amb la redacció del projecte de restauració en base a les instruccions i sota la supervisió de l'arquitecte Vicent García Martínez, aleshores membre de la Comissió Municipal de Patrimoni.

Amb la restauració duta a terme, seguint les recomanacions del catàleg del Pla Especial de Protecció i Reforma del Centre Històric d'Alaquàs, s'ha posat en valor l'immoble restituint la imatge original d'una tipologia de casa del segle XVIII, mitjançant la realització de dos tipus d'operacions:

- Recuperació de les obertures originals, que havien estat alterades successivament per causa de la fragmentació de la propietat.

⁹ *Ibidem*, p. 380-389.

¹⁰ El cost de les obres ha estat assumit íntegrament pels propietaris de l'immoble. L'Ajuntament d'Alaquàs ha col·laborat en la bonificació d'un 75 % sobre l'import de les taxes municipals de llicència d'obres, impost d'obres i d'ocupació de la via pública, segons el que disposa la Ordenança Municipal núm 5.

<http://www.alaquas.org/normativa/281/ARXIU/OM5.pdf>.

- Completar els acabats de la façana que mai no s'havien dut a terme, com ara el lluit dels murs, la fusteria i la reixeria.

Qualsevol intervenció sobre un bé patrimonial immoble planteja una sèrie de problemes o qüestions a les quals cal atorgar respostes. Per això exposem breument els condicionants que es van plantejar, i les solucions escollides, que en el seu conjunt conformen el resultat final de la restauració.

ELS CONDICIONANTS PLANTEJATS:

El procés de restauració havia de donar resposta a una sèrie de condicionants plantejats a nivell estructural i funcional, i que les solucions adoptades foren coherents i respectuoses amb els valors tipològics i estètics de l'edifici.

QUESTIONS ESTRUCTURALS:

- El sanejament de la coberta. Tot i que l'estructura de fusta es trobava en bon estat, estava molt afectada d'humitats per filtracions. A més, mancava de l'aïllament necessari per a evitar les fortes oscil·lacions tèrmiques al seu interior.
- Els forjats de les dues plantes altes es trobaven fletxats.
- Les successives alteracions en els buits de la façana havien produït clevills importants en el mur.
- Especialment la façana lateral recaient al carrer del Centre es trobava greument afectada d'humitats per capil·laritat, causades pel pas d'un braç de la séquia de Bennàger per l'esmentat carrer fins no fa molts anys, conegut popularment com la Sequieta.

QUESTIONS FUNCIONALS:

- Tot i que actualment l'edifici pertany a cinc propietaris diferents, les solucions adoptades havien de ser consensuades tot atenent la unitat constructiva i estètica de l'edifici.
- A l'hora de recuperar les obertures originals havia de garantir-se l'accés a totes les propietats, tot considerant que en origen la casa sols havia tin-

gut la porta central, mentre que les altres constituïen afegits impropis que s'havien anat obrint en relació al procés de fragmentació de l'immoble.

LES SOLUCIONS APORTADES:

LES COBERTES

La teulada existent va ser desmuntada. Com que l'estructura de fusta i l'entabacat de rajola es trobaven en bon estat no va haver necessitat de sanejar-lo, únicament va ser reforçat amb una capa de compressió, que va servir de suport a una placa d'aïllament tèrmic. Les teules existents es van col·locar de nou sobre una coberta ondulada que alhora servia com a impermeabilitzant. Els nous materials afegits, tot i que no van portar més pes al sostre que l'anterior reblit que havia servit de suport a les teules, van augmentar uns 15 centímetres el seu gruix, la qual cosa explica el recreixement de la motllura del ràfec de la façana. Tota la fusta de les estructures va rebre un tractament anti-xilòfags realitzat en diferents fases.

ELS FORJATS

A diferència de la coberta que encara conservava la unitat estructural original, els forjats havien estat parcialment substituïts i reparats a partir de la fragmentació de la propietat, per la qual cosa no oferien una coherència de conjunt. Per això les solucions aportades per al forjat del primer pis van ser dues: en el número 40, després de sanejat, es va reforçar amb una capa de compressió, mentre que en el número 42, el mal estat en què es trobava va aconsellar que es construïra sobre ell un nou forjat. En els forjats del segon pis es va adoptar una solució uniforme consistent en el sanejament i la construcció d'una capa de compressió, damunt la qual es va disposar el nou paviment.

EL REFORÇ DE LES LLINDES

Una vegada recuperades les obertures originals, per evitar la progressió d'alguns cleவில்s existents com a conseqüència dels moviments de l'assentament de l'obra per causa dels successius canvis en la disposició de les obertures sobre els murs de càrrega, es van grapar les llindees amb un perfil metàl·lic IPN per tal d'estabilitzar-les. Aquests perfils han quedat ocults sota les voltes capçalades que configuren l'acabat final.

Aquesta imatge es correspon a una antiga casa enderrocada als anys quaranta del segle XX, sobre la qual es van construir tres cases, aprofitant els murs de la façana. Es pot veure la porta central més alta i una de les laterals, que es troben ocultes baix el lluït de les actuals façanes. La porta de l'altre extrem que no agafa la imatge ha estat recentment descoberta i serveix d'accés a la seu del Consell Agrari Municipal al carrer de Fra Lluís Amigó de Torrent (Foto: Arxiu Municipal de Torrent).

LES HUMITATS PER CAPIL·LARITAT

Per a eliminar les humitats per capil·laritat que afectaven la part de l'immoble recaient al carrer del Centre s'ha optat per la instal·lació del sistema Mur-Sec que actua per electro-òsmosi¹¹.

ELS ACCESSOS A LES DIFERENTS PROPIETATS

L'estratigrafia murària deixava clar que la façana en planta baixa havia estat concebuda amb porta sobre l'eix de simetria, flanquejada per una finestra

¹¹ www.humicontrol.com

Casa a la Pobla de Farnals (UTM 729750-4384675) La pèrdua parcial del lluit deixa veure l'arc rebaixat de rajola que serveix de llinda a l'obertura rematada amb forma capalçada. Açò prova que els arcs rebaixats de rajola es conceberen per a quedar ocults sota el lluit, i no per a quedar a la vista.

allindada amb arc rebaixat de rajola a cada costat. Però les necessitats funcionals duïen a buscar altres solucions que, alhora que hi donaren resposta, respectaren la coherència tipològica del conjunt. Per això finalment es va optar per substituir les finestres originals per sengles portes un poc més baixes que la central, ressaltant així l'eix de simetria de la façana, tal i com veïen a alguns edificis com ara el Palau de Vivanco a Catarroja o a la part d'un antic edifici que actualment ocupa la seu del Consell Agrari Municipal de Torrent.

LES EMBOCADURES DE LES OBERTURES

El recurs a l'arc rebaixat de rajola per a allindar les obertures als edificis del segle XVII i XVIII normalment anava en estreta relació amb una petita volta capalçada, que per a obertures de certes dimensions com les de la façana recaient al carrer Major es feien de volta de rajola tabicada unint la rosca exterior de l'arc amb la llinda de la fusteria. La caiguda en desús de les tècniques constructives tradicionals fa que actualment siga molt difícil trobar obrers capaços de dur a bon terme aquests acabats amb les tècniques tradicionals.

Per això, per tal de poder completar les voltes capalçades es plantejaren diferents alternatives: una era la prefabricació de la volta en pedra artificial i la posterior col·locació en el seu lloc, tal i com es va fer en la rehabilitació de l'antic convent de Sant Pius V com a cos d'oficines del Museu de Belles Arts de València, projectada per l'arquitecte Manuel Portaceli. La que finalment s'ha executat consisteix en la realització d'un motlle de poliestiré amb la forma de la volta, sobre la qual es va traure un motlle de fibra de vidre que va servir de cimbra per a reblir tot l'espai amb formigó que quedava unit al mur amb una petita armadura metàl·lica. D'aquesta manera, tot i recorrent a tècniques constructives i materials moderns, s'ha pogut recuperar amb èxit l'aspecte formal amb el qual el mestre d'obres havia concebut la façana.

LA FUSTERIA

Els tancaments de les obertures s'han concebut amb un disseny modern que s'inspira en les traces i les proporcions de la fusteria corresponent al tipus i a l'època. Les portes balconeres són de dues fulles amb el primer quart massís, mentre que els altres tres quarts són de vidre que es tanca amb contrafinestra de fusta. Tot i que la fusta que tradicionalment s'ha emprat és el pi, s'ha utilitzat la fusta d'iroko per la seua major resistència a l'intempèrie, defugint sempre de materials aliens al tipus com ara el alumini, PVC o altres més moderns.

LA REIXERIA

Seguint la fidelitat al tipus s'han col·locat balcons amb tornapuntes sobre les portes del primer pis. Al segon pis s'han col·locat baranes en ser les obertures més estretes. Tota la reixeria s'ha fet en ferro forjat seguint fidelment les tipologies pròpies.

ELS TAULELLETS

Tot considerant l'elevat nombre de peces necessàries per a conformar els repeus dels balcons es va descartar des d'un primer moment l'adquisició de peces antigues, sobretot per la dificultat de trobar la quantitat necessària del mateix disseny per a tots els balcons. Per això s'ha recorregut a diversos

repertoris bibliogràfics¹² per conèixer taulellets apropiats, dels quals es va seleccionar un model prou difós i senzill que és el de les flors. El mamperlà que acompanya les vores del balcó es blanc. Els taulellets col·locats es van realitzar per *Ceràmiques Gimeno* de Manises. Estan pintats a mà i fets amb els materials i tècniques tradicionals.

També s'ha col·locat un taulellet que indicava el número de l'illa de cases, que va aparèixer prou deteriorat i recobert d'innumerables capes de calç. La peça col·locada és una reproducció idèntica de l'original, ja que el mal estat en què

¹² Entre la bibliografia consultada destaquem: PÉREZ GUILLEN, I. V.: *Cerámica arquitectónica: azulejos valencianos de serie. El siglo XIX: del clasicismo academicista de finales del siglo XVIII al eclecticismo historicista*. Castelló. Diputació de Castelló, Institut de Promoció Ceràmica, 2000. PÉREZ GUILLEN, I. V.: *Cerámica arquitectónica valenciana. Los azulejos de serie. (Siglos XVI-XVIII)*. Castelló. Diputació de Castelló, Institut de Promoció Ceràmica, 1996. GUEROLA BLAY, V.: *La pintura ceràmica a Carcaixent: estudi, classificació i catàleg raonat. Plafons devocionals, costumistes, natures mortes i taulells de sèrie*. València: Universitat Politècnica de València, Vicerectorat de Promoció Lingüística ; Carcaixent, Ajuntament de Carcaixent, Regidoria de Cultura i Educació, 2002; ESTALL I POLÉS, V. J.: *La indústria ceràmica en Onda. Las fábricas (1778-1997)*. Onda, Ajuntament d'Onda, 1997.

Taulellet indicador de l'illa de cases.

es trobava feia necessari un llarg procés de restauració. Els números de policia col·locats sobre les diferents portes són totalment nous, però responent a dissenys de la ceràmica del segle XIX.

ELS REVESTIMENTS MURALS

Aquesta era una de les qüestions més importants i delicades que plantejava la recuperació de l'edifici, tot considerant la moda prou estesa recentment de deixar els materials vistos en les restauracions de les façanes, o alguns dels elements com ara cantoneres, arcs de descàrrega, llindes o brancals de rajola, quan aquests mai no han estat concebuts per a ser vistos, sinó sols com un element estructural que havia de quedar ocult sota un revestiment uniforme. Per tant aquesta moda no té cap fonamentació ni científica ni històrica, sinó es més bé fruit d'una estètica actual de valorar els materials i tècniques constructives tradicionals que han desaparegut del saber fer dels nostres mestres d'obres. Per tant es va optar per la solució més adient a l'edifici i es van lluir tots els llenços murals amb morter de ciment ocultant tots els elements.

Pel que fa al color s'han tingut en compte les tonalitats relacionades amb la paleta cromàtica característica de l'època de construcció de l'edifici per a la

Vista de la façana ja restaurada.

comarca¹³, i que a més intentaren harmonitzar amb els colors de l'entorn. Els colors triats han estat el terra per a les superfícies murals, mentre que per als brancals de les obertures i ràfec s'ha emprat el crema.

¹³ L'obra que ha servit de referència bàsica per a l'elecció de colors ha estat BORDILS, X. i SEVA, S.: *El color en la arquitectura tradicional valenciana*. València, Bancaja, 1999, p. 92-93 on presenta la paleta de la comarca de l'Horta. Com a obres complementàries que abunden més en detalls s'ha recorregut als estudis referents al centre històric de València, entre els quals cal destacar GARCIA CODOÑER, A. *et alii*: *El color en el centro histórico: arquitectura histórica y color en el barrio del Carmen de Valencia*. València, Ajuntament de Valencia, 1995, i GARCIA CODOÑER, A. *et alii*: *El color en el barrio de Velluters*. València. Ajuntament de València, 2000.

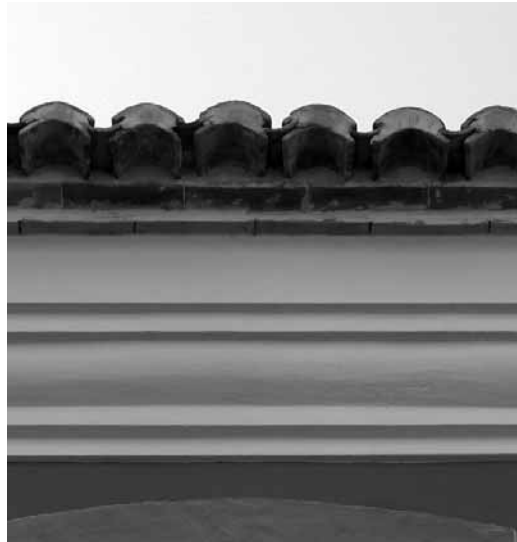
Casa d'hort a Alzira (UTM 732245-4335600). La meitat de la façana que va quedar sense acabar mostra els materials emprats en la construcció, mentre que l'altre costat que va quedar rematat mostra el seu aspecte motllurat final.

EL RÀFEC

Abans de la restauració el ràfec estava conformat per una sèrie de fileres de rajola, l'acabat del qual estava prou descuidat en tindre algunes d'elles els cantons trencats per tal d'arrodonir-los. Aquesta falta d'un acabat acurat, que s'aconsegueix amb la tècnica de la rajola aplantillada o tallada, ens indica que aquest ràfec s'havia concebut per a ser lluït conformant una motllura. La forma i dimensions del motlluratge de l'acabat final ve determinada per la disposició de les rajoles, per la qual cosa dibuixant la secció del ràfec existent, fàcilment poguerem determinar la forma que el mestre d'obres havia previst per al ràfec. Si comparem el ràfec existent abans la restauració amb el resultat final es pot comprovar com s'ha recrescut 15 cm, què és el gruix amb què s'ha sobreelevat la coberta com a conseqüència de la col·locació d'una capa de compressió, de l'aïllament tèrmic i de la impermeabilització sobre l'entacat de rajola.

Aspecte original del ràfec abans de ser lluït.

Aspecte del ràfec després del seu lluït i de ser reparada la coberta.

ELS FUMERALS

Calia afegir dos fumerals per a l'eixida de fums sobre la coberta del cos principal, que mai no havien existit en aquest edifici. Calia dissenyar-los amb certa cura, ja que, tot i situar-se sobre el faldó de la coberta de la crugia interior, un d'ells anava a quedar visible des de la via pública. De les tipologies més difoses en l'arquitectura popular de la comarca es va recórrer a la que es remata amb xapitell piramidal per ser més apropiada per a les característiques i l'època de l'edifici.

Torrent (UTM 718440-4368700).

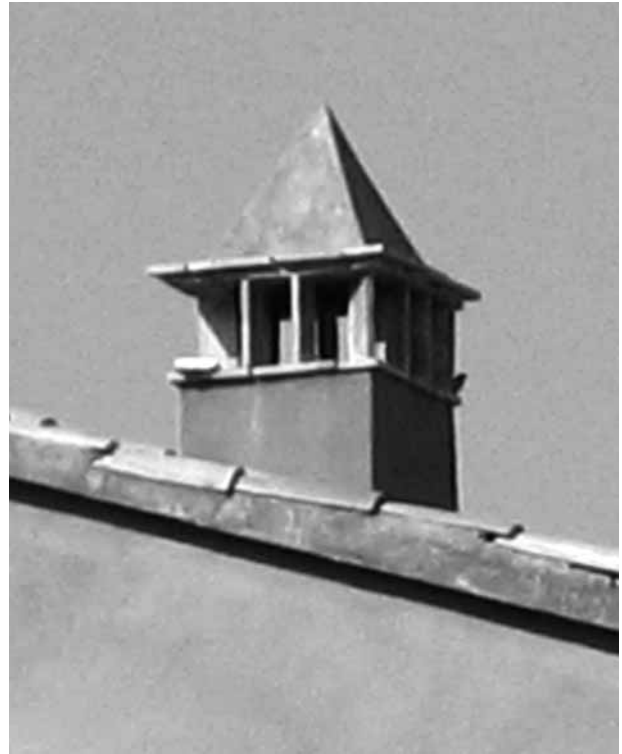
Beniparrell (UTM 723030-4362665).

Torrent (UTM 718040-4369590).

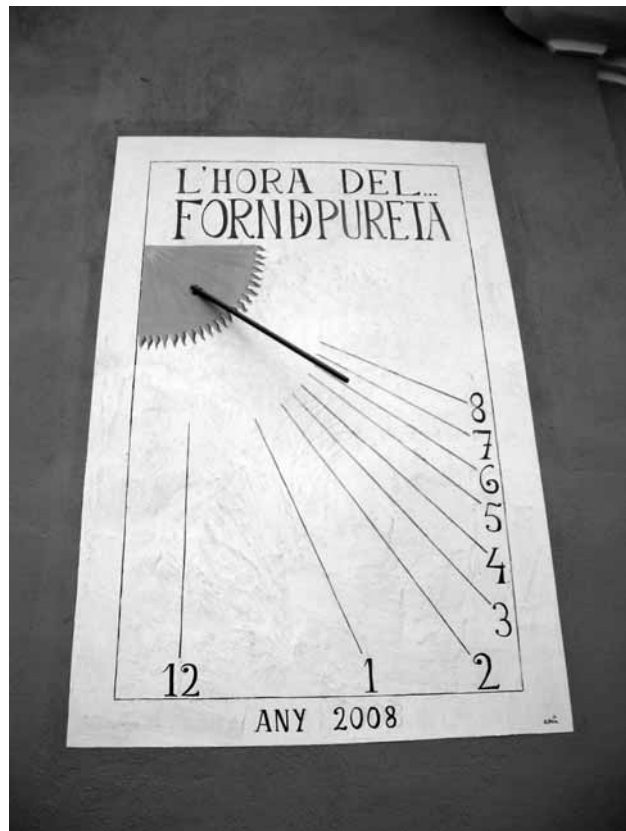
València. Alqueria (UTM 723675-4368735).

Fumeral construït.

EL RELLOTGE DE SOL

Durant l'època preindustrial moltes de les cases que constituïen fites visuals en el paisatge urbà disposaven d'un rellotge de sol sobre la seua façana, el qual servia tot el veïnat per a conèixer l'hora. Per això en un moment donat es va plantejar col·locar en algun lloc de la façana un rellotge de sol com a element estètic, però que alhora funcionara de manera real. Per a la seua localització s'ha triat la cara superior de la façana recaient al carrer del Centre. Tot i l'orientació cap a ponent, ofereix una posició privilegiada per la seua visibilitat des del carrer Major. Per a triar el model s'ha recorregut a diversos estudis i inventaris de rellotges de sol valencians¹⁴.

¹⁴ Entre els diferents estudis consultats cal destacar el treball d'OLIVARES ALFONSO, J.: *Relotges i calendaris solars a la Vall d'Albaida*. Ontinyent, Caixa d'Estalvis d'Ontinyent. Obra Social, 1998. El càlcul matemàtic ha estat realitzat pel professor de matemàtiques Josep Lluís Pérez Cueco i ha estat pintat per Adrià Hernández García.

